

HAJDANI KONSZENZUS, MAI KÖLTÉSZET

Csanádi Imre: *Egy hajdani templomra
Válogatott és kiadatlan versek
Szépirodalmi, 1989. 518 oldal, 70 Ft*

azt hiszi, fölébe kerekedett, magabiztosságát a szkeptikus egy óvatlan pillanatban megrendíti, s arra kényszeríti, hogy maga hozzon ítéletet. A szerző, ahelyett hogy rá akarná erőszakolni véleményét, szembesíti az olvasót a társadalom pillanatnyi helyzetével; a beszámoló ezért is marad nyitott, nemcsak azért, mert közlése megszakad.

Akiről azt hittük, hogy egy jó feketével meg lehet vesztegetni, arról kiderül, hogy megvesztegethetetlen, s már-már az egészséges egyezkedés képessége is hiányzik belőle. Mindemellett oly kevés az önbizalma, hogy útítársának az övéhez képest fölmérhetetlen sikerei láttán, akkor, amikor saját cikksorozatát még éppen csak közölni kezdte, igaz, már a *Korunkban* megjelent élesen elítélő recenzió után (ami azért fájhatott a kelleténél jobban neki, mert Gaál Gábor lapja korábban kitüntetett bánásmódban részesítette), Illyés Gyula munkájáról a következőképpen ír, egyben magát is véleményezve: „Úgy látom, hogy míg én megragadtam szimpla utasnak, s nem jutok túl a rideg tények rideg leírásán – legföljebb, hogy a kettős család hangján reagálok a tényekre –, addig Illyés megengedi magának, hogy költő legyen... Ezáltal a tények közti űrt is kitölti, mégpedig élő, az életet az olvasó számára megjelenítő anyaggal” (1934). Nagy Lajos szomorúan s feltétlen tisztességgel próbálja magyarázatát adni sikertelenségének, melyet, láthatjuk, roppant szerencsétlen módon magának is köszönhetett. Ha ezt a cikksorozatot a kortársak elvárásainak figyelembevételével írta volna meg, vagy bírta volna az Illyés Gyulát oly magasra röpítő leleményességgel, legalább életében több elismerésben lett volna része.

„Az érvényesüléshez memória kell, kipihenttség, magabizó pontosság, lefeküdni tudás, fölkelni tudás, bizonyos mérvű nyugalom”, írja a PINCE-NAPLÓ-ban (1944), s belőle ezek a tulajdonságok tényleg hiányoztak. Sokszor a rúd arra jár rá, aki hagyja, a baj azt találja meg, aki rettegésében keresi. Nagy Lajos talán ilyen ember volt.

Koncz Virág

Szép versekről nem jó írni. Szép verseket fölolvasni jó. Én is hogy jártam Csanádi Imre verseivel: hosszas jegyzetelés, vázlatkészítés után egy este fölolvastam apósomnak kedvenc Csanádi-versemet, a MÁRIA ÉS ERZSÉBET címűt, az ÍROTT KÉPEK sorozatnak (micsoda találat már ez a sorozatcím is!) ezt a zengő darabját – s utána csak még inkább éreztem, mily keveset tudok átmenteni *versolvasói élményemből* egy fontoskodó cikkbe.

Éppen ez lévén a föladatból adódó legnagyobb problémám, érdemes talán ennél a pontnál nekigyürkőzni. Hogy ti. Csanádi Imre versei fölolvastva tán még nagyobb élményt jelentenek számomra, mint olvasva. Ez ma már korántsem jellemzője minden nagy költészetnek (sőt nagy művek sorának fölolvastása utközik technikai nehézségekbe, l. pl. Tandori Dezső költészetét). Fölolvasni azt érdekes, ami hangzó formájában sem veszít összefüggéseinek rendezettségéből, sőt ami hangzó voltában nyeri el végső formáját. Az ilyen művek valamiképpen az emberek közti jelenlétre törekednek. Vannak nagy költők, akik mintegy beszélgetőtársként jelennek meg köztünk a maguk hétköznapi elemekből formált nyelvvel (József Attila, Petri György), míg mások (García Lorca, Dylan Thomas, Nagy László) úgy vannak jelen, mint a szenvedélyes muzikusok, akiknek zenéjét hallgatva elnémulunk. Csanádi Imre is zenél, de mint a kántortanítók: kedvünk támad vele énekelni. A muzikáló költők többsége váteszi-prófétai attitűddel szólal meg. Csanádi Imre költői magatartása, megszólalásának *szérsény magabiztossága, a bevallott és így pózmentes tanítói hajlam formává emelése*: ritkaság.

Az ember többnyire nem azért olvas föl egy verset, hogy vitába keveredjék róla. Egy vers fölolvastát általában megelőzi a konszenzus hite. Mert egy verset fölolvasni merni fölé valamely intím titkunk elárulásával, lelkünk egy darabjának lemeztelenítésével. S amiképpen

a testi, azonképpen az ilyen lelki vetkőzés is csak az *evidencia közegében* nem történhet megsérülés nélkül. Az ebbe vetett bizalmat nevezem a konszenzus hitének. Márpedig tudjuk, hogy éppen a konszenzus hiánya a modern kor (az elmúlt kb. kétszáz év) európai művészetének egyik nagy problémája. A nagy stílusok kora elmúlt, elvileg mindannyian vegyessé vált kultúrákban élünk, egyénenként kísérletezünk valamilyen homogén értékrend (s ebből következően homogén személyiségkép) összehozásával. Sőt. Ma már, túl a filozófia és az esztétika gőgös kultúrkritikai korszakán, talán abban sem vagyunk biztosak, hogy ilyen homogén értékrendre mindenkinek szüksége van. Ki tudja, a komplementaritás pragmatikus elve nem válhat-e egy új, megértő és türelmes etika alapjává?

Aki tehát vágyik a konszenzusra, a társaival való egység valamilyen élményére, annak keresnie kell az érintkezési pontokat, melyeket semmiféle világkép nem mutat föl többé evidensen. Úgy látom, Csanádi Imre költészete az évtizedek folyamán egyre inkább a konszenzus keresésének költészetévé vált. Egyben tehát, éppen a probléma tudatosulásának mértékében, az evidensnek hitt múlt elvesztésének a költészetévé is lett ez a mű, amint azt a most megjelent válogatott versek fölé írt cím is közli: EGY HAJDANI TEMPLOMRA.

A több száz versen két nagy tematikus motívum húzódik végig. Az egyik a természet rendjének örök, a társadalmi hétköznapiakon is átütő, azok fölé nőő, azoknál (vég-)érvényesebb jelenléte. Ide tartozik a fiatalkori versek nagy része (és éppen a legszebbek), pl. EGY ESTI PORVIHARRA, ŐSZ ELÉ, TAVASZI ALKAIKUMOK; későbbből a KERGETŐZŐ NÉGY TESTVÉR ciklus, vagy a nagy s immár antológiadarrabbá érett poémák közül a HALOTTVIVŐK ÉNEKE, a CSILLAGFORGÓ; ezt a témát variálja a város és a természet ellentmondásos viszonyáról szóló versek sora, mint a KÍVÜL A VÁROSON, a PESTI VEREBEK vagy a zolai hangulatú VÁSÁRCSARNOK, nem is szólva egyenként a KIS VERSEK ÁLLATVILÁG kötetnyi metaforájáról, melyeknek ugyan vannak előképei (pl. Blake egyes versei), ilyen gazdagságban azonban mégis egyedülálló.

A másik nagy téma: a múlt különféle kulturális értékeihez való kötődés. Ez a téma formai értelemben már a fiatalkori versekben megje-

lenik, mind a különféle versformák tudós alkalmazásában, mind a versek művesen használt szókincsében. Csanádi Imre soraiból már fiatalkori verseiben is valami derűs, öreges mosoly árad. Olyasfajta, mint Arany János megfontolt, néha látszólag nehézkes s e látszólagos nehézkességgel is megbűvölő, költőileg kifinomult, emberileg ártatlan és naiv fordulataiból.

A múlt egyik kincse tehát Csanádi Imre számára a régi magyar költészet nyelve. A másik: a múlt kimunkált tárgyai, elsősorban is a régi szép festmények. A különféle festményekről írott verseit (egy-két kivétellel) Csanádi Imre a már említett, ÍROTT KÉPEK című, kötetzáró ciklusban foglalta össze (sajnos, ez a ciklus – amelyből gyönyörű bibliofil kiadvány is lehetett volna, de nem lett – sem bővült az elmúlt tizenöt évben). A képek, melyeket verseivel *illusztrál*, maguk is egytől egyig annak a műves alaposságnak példái, amely Csanádi Imre minden versét áthatja. Ez az alaposság, a képi részletezés és a pontos kifejezés keresésének *fezültségét őrző nyelvi találatok* teszik oly anyagszerűvé Csanádi Imre költeményeit.

A festményeket (és éppen ilyen festményeket) nyilván nem véletlenül választotta életműve eddigi legszebb darabjainak témájául a költő. Hiszen ez az egész életmű a konszenzus, tehát a közösségi világlátás (*világkép*) kutatásának jegyében született. *Csanádi Imre nem varázsol közösséget oda, ahol az nincs. Föltűnően ritkán beszél többes szám első személyben.* Viszont mindig keresi a kisebb-nagyobb közösségek számára elfogadható értékeket, keresi a szó legszorosabb értelmében vett *közös nevezőt*. Gyakran használ személytelen nyelvi alakzatokat, verseiben a *letrás*, az *ábrázolás* dominál, s ez is egyik oka a versek tárgyiaságának, anyagszerűségének. (Ebben a tárgyiaságban is Aranyra, a *rejtőzködő lírikusra* emlékezett Csanádi Imre költészete.)

Mindezzel *egy való-színű, való-szerű valóság lehetőségét hirdeti*. Egy olyan életét, amelyben a dolgok határai nem oldódnak bizonytalan körvonalakká, s személyek és tárgyak egyaránt *azonosak önmagukkal*. A valóság illetően látásában a látványt már eleve ilyené képpé formáló, nagy- és kismesterek festette képek jelentik az alapot. (Amint a korábbi versekben legtöbbször az egyértelműen, magától létező természeti világ, az *erdei vadak, égi madarak* világa.)

Régen a közösség adta látásmód formálta a (mainál sokkal szűkebb) valóságot és annak képét, ma már azonban ilyen látásmód nem lévén, a nyugalmat keresőnek a már formáltnak kell fordulnia. Csanádi Imre választásai persze különös módon *önmagukban* is megrajzolnak egy látásmódot (pedig római kori freskóktól XX. századi művekig kétezer év alkotásai ihlették) – amint pl. megrajzolnak egy, az övétől nagyon eltérő, de ugyanilyen érvényes látásmódot Tandori Dezső impresszionista képekről írott versei is. Mintha a konszenzus pusztá *vágya* olyan erő volna, amely az elvezített közösségi valóságképeket is pótolni tudná.

Lehetséges, hogy valóban így is van. Hiszen az igazi vágy mindig meghatározza saját tárgyát (és viszont, maga a vágy e tárgy ismerete révén formálódik). A konszenzus utáni vágy pedig a különféle, efemernek bizonyuló mai kvázi-konszenzusokkal (neoavantgárd, népiség stb.) szemben a konszenzus lényegi formáját helyezi előtérbe, a *rendezettséget, áttekinthetőséget, értelmezhetőséget*: egy világos világot.

Csanádi Imre maga – Székely Bertalan szerepében – a MOHÁCSI EXHUMÁLOK című versében az ars poetica szintjén fogalmazza meg gyanítható költői célját:

*„Artisztikum? Alátepertem,
szolga gyanánt, a Didaktikának.*

*Szolgálni, hatni – tudtam-e máshogy itt?
Ítéletek meg! Vállalom, úgy igaz:
király voltam, kincsembé fúltam...
Béke velünk, fanyar exhumálók!”*

Milyen jó, hogy ebben az 1972-ben írott és marasztóan aktuális versében Csanádi Imre ön-maga megítélését illetően téved! Nem sikerült alátepernie az artisztikumot. Szép verseket ír (sajnos nagyon ritkán), amelyeket fölolvadni sokkal jobb, mint így, ilyen szárazon írni róluk.

Fabri Péter

HASZNOS ISMERETEKET TERJESZTŐ DETEKTÍV REGÉNY

Lengyel Péter: *Macskakő*

Szépirodalmi, 1989. 542 oldal, 63 Ft

Régóta szeretnék irodalmi kritikát írni. Leginkább valamilyen jó történelmi regényről, amelyben a történelem nem egy parabola cseppfolyós nyersanyaga, hanem a történet szilárd kerete, s az író nem szükségképpen a bizonyított tényekhez, adatokhoz, a valóságos szereplőkhöz, hanem a történetiséghez hű. Régóta szeretném a történelem és az irodalom közé húzott műszaki határzárakat lebontani, a határokat átjárhatóvá tenni, amint azt számos író útlevel és vízum – olykor térkép – nélkül már megtette. Keresve sem találhattam volna jobb témát, jobb könyvet, mint Lengyel Péter MACSKAKŐ-jét, amely elsőrendű irodalom és hiteles történelem, időhöz és eseményhez kötött és mához szóló, s mindemellett még izgalmas és elbűvölő olvasmány is. A művelődéstörténetet és a kalandregényt a mindenütt jelen lévő író személye köti össze, aki fiákeres és tűznyelő, betörő és bárzongorista, apa és író – és minden minőségében nemkonformista rezonőr.

A Lengyel Péter teremtette műfaj közel áll a történetíráshoz. A kaland és a krimi, vagyis az élményszerű „sztori” mindig is szerves alkotóeleme volt a *history*nak, amely az ősidők mitológiájától s az eposzoktól örökölte az élményszerű epika és a rejtvénytudás pedantériájától és valami életidegen „kliometriától” megfertőzött ahistorikusok tagadhatják meg a krimivel és a kalandregénnyel való genetikus rokonságot. A historikus örömmel és élvezettel forgatja Lengyel detektív regényét, és a gyanú árnyéka sem merül fel benne, hogy netán álcázott detektív regényt tart a kezében, amely csupán a magvasabb, ám súlyosabb mondanivaló hordozórakétájaként, a krimin nevelkedett publikum elandalítására és elcsábítására használja a furfangosan bonyolított bűnügyi történetet. Ilyen ámító reklámfogás nem illenék sem a rangos íróhoz, sem a rangos kiadóhoz, amint